

АГРАР СОҶА ИҚТИСОДИЁТИГА БИОХИЛМА-ХИЛЛИК ВА ЭКОЛОГИК ОМИЛЛАРНИНГ ТАЪСИРИ

ОТАМУРОДОВА Д.А.

Термиз-муҳандислик технология институти

<https://doi.org/10.24412/2181-2993-2023-2-151-159>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада инсоннинг ҳайвонот оламига антропоик ва антропоген таъсирларига, ўсимликлар ва ҳайвонот оламининг биосферада моддалар айланма ҳаракатини таъминловчи катта биологик хилма-хиллик эканлигига тўхталиб ўтилган. Мақолада инсониятнинг олдидан охири ҳалокатли тугаши мумкин бўлган бир қанча табиий офатларга ечим топиши масаласи турганлигига эътибор қаратилган.

Калим сўзлар. Биохилма-хиллик, ўсимликлар олами, ҳайвонот дунёси, Энергия алмашинуви, ҳаёт занжири, экология, антропоик таъсир, антропоген таъсир.

АННОТАЦИЯ

В данной статье основное внимание уделяется антропогенному и антропогенному воздействию человека на животный мир, а также тому, что растения и животные представляют собой огромное биологическое разнообразие, обеспечивающее круговорот веществ в биосфере. В статье акцентируется внимание на проблеме поиска решения ряда природных катаклизмов, которые могут обернуться катастрофой для человечества.

Ключевые слова. Биоразнообразие, флора, фауна, энергообмен, жизненная цепь, экология, антропогенное воздействие, антропогенное воздействие

ABSTRACT

This article focuses on the anthropogenic and anthropogenic human impact on the animal world, as well as the fact that plants and animals represent a huge biological diversity that ensures the circulation of substances in the biosphere. The article focuses on the problem of finding solutions to a number of natural disasters that can turn into a disaster for humanity.

Keywords. Biodiversity, flora, fauna, Energy exchange, life chain, ecology, anthropogenic impact, anthropogenic impact.

Агар яшил барг бир неча йилга ишлашни
тўхтатса, Ер юзидаги барча жонзод, жумладан
инсоният ҳам нобуд бўлади
(П.Костичев).

КИРИШ (Introduction)

Инсон ҳаётини ўсимликлар олами ва ҳайвонот дунёсисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Бу икки муҳим табиий компонент ҳаёт қобиғи бўлган биосферада моддалар айланма ҳаракатини таъминловчи катта биологик хилма-хилликнинг мавжудлиги билан аҳамиятлидир. Ҳайвонот оламига инсоннинг антропоик (бевосита) ва антропоген (билвосита) таъсирларига тўхталиб шуни очиқ эътироф этиш керакки, инсон ҳайвонот оламига зарурат ёки зарар нуқтаи назаридан ёндошади, яъни гўшт, сут, тери, жун, суягидан совға сифатида фойдаланиш зарурат нуқтаи назаридан бўлса, йиртқич, захарли, хунук, ёқимсиз ҳид тарқатувчилари зараркунанда сифатида қириб ташланмоқда. Табиат нуқтаи назаридан ёндошадиган бўлсак, табиат бир бутунликда яралган бўлиб, улар бири иккинчисини тўлдиради ёки биринчиси иккинчисига, иккинчиси учунчисига озиқа бўлиб хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ.

Манбаларда ёзилишича, XIX асрда яшаган денгизчилар денгиз сигирини фақатгина ширин жигари учун ўлдириб, қолган қисмини сувга улоқтирганлар ва шу асосида, сўнгги денгиз сигири 1870-1880 йиллар оралиғида ўлдирганлиги гумон қилинади. Ёки 1870 йилларда АҚШ даги Конзасс темир йўли қурувчилари бизонларни отиб ёки оммавий равишда жарлардан ташлатиб, уларнинг қай тарзда қийналиб ўлишини томоша қилиш билан завқланишганлар. Ҳозирги кунда уларнинг қолган қисми махсус кўриқхоналарда сақланмоқда ва “Қизил китоб”дан мустаҳкам ўрин эгаллаган. Яна бир тоифа одамлар ёки давлатлар зараркунанда, йиртқич, захарли жониворларни йўқ қилишган. Масалан, Хитой давлати ўтган асрнинг 60-70 йилларида ғалла экинларига зарар етказяпти деган ўйда паррандаларни қириб юборганлари оқибати жуда қимматга тушиб, 80-йиллардан бошлаб бутун Осиё қитъасида чигирткалар кўпайиб деярли барча қишлоқ хўжалиги экинларига жуда катта офат ёғдирган.

Аҳолини озиқ-овқат, саноат хомашёлари, уй-жой, ўтин билан таъминлаш туфайли ўрмонлар сатҳи қисқариб бормоқда. Ўтган минг йилликнинг бошларида сайёрамиз қуруқлик юзасининг деярли ярми ўрмонлардан ташкил топган бўлса, XX аср ўрталарига келиб бу кўрсаткич 27% ни, аср охирига келиб эса, ушбу қисқа муддатда (50 йил ичида) ер юзи аҳоли сонининг 2 баробарга кўпайиши, ўрмонларга бўлган заруратнинг кескин ортиши, умумий ўрмонлар ҳудуди 15% га қадар камайганлиги инсониятга катта ташвишлар келтириши аниқ ва равшан. Маълумки, ўрмонлар сайёрамиз ўпкасидир, ўпкага эса макон керак. Ўрмон маҳсулотлари инсон учун кенг қўламли зарур воситадир. Бундан

50-60 йил муқаддам ўрмонлардан 5-5,5 минг хил инсон учун эҳтиёж ашёлари тайёрланган бўлса, XX аср охири-янги аср бошларига келиб 22 минг хилдан ортиқ турли-туман маҳсулот ёки буюмлар тайёрланмоқда. Ўрмон яшаш воситаларининг энг катта зарар кўрган ҳудудлари дарё водийлари ҳисобланади. Чунки уларни сувда оқизиш йўли билан ташиш ишларига сарфланадиган харажат арзонга тушади.

НАТИЖАЛАР.

Биохилма-хиллик – табиат томонидан яратилган турлар ўртасидаги генетик фарқлар ифодаси. У ўсимлик турлари ҳамда ҳайвон зотлари ўртасидаги генетик фарқларни саҳроларда, ўрмонларда. Зах ҳудудларда, тоғларда, кўлларда, дарёларда ва қишлоқ хўжалиги экинзорларидаги экотизимнинг ранг-баранглиги билан атроф-муҳитни, табаррук замин (ер)ни инсоннинг ноёб маконига айлантирган ҳаётнинг турли-туман шакллари ва бир-бири ўртасидаги ўзаро таъсирининг ифодасидир. Биз бугун кузатаётган биохилма-хиллик, табиий жараёнлар, фан техника. саноат тараққиёти ва албатта бир асрда 5-6 баробарга ўсиб бораётган инсон таъсири остидаги миллиардлаб йиллик эволюция натижасидир.

Ўсимликлар олами – ер юзидаги минглаб завод, фабрикаларнинг дақиқа сайин ҳавога тутун ва турли хил чиқинди газларни чиқариши, нами қочган ерни шудгор қилинишидан кўтарилган чанг-тўзон, шунингдек инсон ва ҳайвонларнинг нафас олиши жараёнида ажралиб чиқадиган карбонат ангидрид газининг ўзлаштирилишида, биосферада моддалар айланма ҳаракатининг тартибли боришида ўсимликлар оламининг ҳиссаси бениҳоя каттадир.

Ҳайвонот дунёсининг – табиатдаги ўрни шунчалар беқиёски, у табиатнинг озиқа занжирида асосий иштирокчи, моддалар алмашилиши жараёнида вакил. Сайёрамизда яшил ўсимликларни продуцент, яъни анорганик моддалардан органик моддалар яратувчи автотроф (организмларнинг фотосинтез ёки хемосинтез йўллари билан ҳаво ва тупроқдаги анорганик моддалардан фойдаланиб озиқланиши) организмлар деб ўрганилса, ҳайвонот оламини консумент яъни, фотосинтез ёки хемосинтез йўли билан тўпланган тайёр органик моддаларни истеъмол қилувчи гетеротроф (тайёр органик моддалар ҳисобига ҳаёт кечирувчи организмлар. Уларга барча ҳайвонлар текинхўр ўсимлик турлари замбуруғлар ҳамда кўплаб микроорганизмлар киради) организмлар сифатида ўрганилиб, уларнинг ҳар бирини биосферада моддаларнинг айланма ҳаракатида ўзининг экологик аҳамиятига эга. Бир сўз билан айтганда ўсимлик. Ҳайвон ва тупроқ модда. Энергия алмашинувида фаол иштирок этувчи. Биосферадаги мувозанатни тартибга солиб турувчи. Инсон

хаёти учун тенгсиз озиқа, хомашё ва гўзаллик манбаидир. Ўсимлик ҳайвон ва тупроқ тугайдиган яшаш воситаси бўлиб, сайёрамиз аҳолисининг деярли барча эҳтиёжини қондирувчи асосий манба дори-дармон, оқсил, кислород, қуёш энергиясини кимёвий энергияга айлантирувчи ягона воситадир. Ўсимликлар ер шарини яшил олам билан ўраб турувчи, тупроққа озиқа берувчи, атроф-муҳит, сув ҳавзаларининг гидрологик режимини тартибга солиб турувчи, аҳоли саломатлиги учун гигиеник муҳит яратувчи асосий омиллардан биридир. Ўсимликлар вакили ҳисобланган буғдой ва шоли улуғ неъмат табаррук нон бўлса, шакарқамиш, қанд лавлаги, стевия-қанд, ловия, нўхат, мош эса ҳаёт омили ҳисобланмиш оқсилдир.

Ўсимлик ва ҳайвонлар ҳаёт занжирида мустаҳкам боғланган бўлиб, географик қобикда кимёвий элементларнинг миграциясида чексиз аҳамият касб этади. Ушбу соҳа мутахассисларининг берган маълумотларига кўра ер шаригаги тирик моддалар умумий оғирлигининг 99% и ўсимликлар дунёси ташкил этади. Ўсимликлар дунёсининг асосий қисми яшил ўрмонлардан иборат бўлиб, кислород билан нафас олувчи организмларнинг “тириклик фабрикасидир”.

Табиатда ўсимликлар дунёсининг моҳиятини инкор этмаган ҳолда ҳайвонот оламининг аҳамияти унданда муҳим бўлиб, қуйидаги ҳолатларда ўз ифодасини топади.

1. Табиатда моддалар алмашилиш жараёнининг асосий иштирокчиси
2. Табиат мувозанатини сақлаб турувчи.
2. Озиқа занжирининг фаол вакили.
3. Озиқ-овқат, кийим-кечак, дори-дармон учун хомашё.
4. Оқсил, ёғ, сут, қатик ишлаб чиқарувчи.
5. Транспорт воситаси, деҳқоннинг кўмакчиси.
6. Из топар, хонадонларимиз кўриқчиси.
7. Инсон манфаати учун илмий тадқиқот манбаи.
8. Эстетик завқ, хурсандчилик манбаи.

Бундан 65 миллион йиллар илгари динозаврлар йўқотилган даврлардан бошлаб инсон ўз қўли билан улкан фожа (катастрофа) лар яратмоқдалар. Турларнинг йўқлиб бориши ортга қайтариб бўлмайдиган ходисадир, шундай экан озиқ-овқат, дори-дармон ва бошқа минглаб биологик ашёларга қарамлигимизни инобатга олганда, бу билан биз ҳаётимизга келажагимизга каттадан-катта хавф-хатар яратмоқдамиз. Яна бир диққат билан ўйлаб кўринг-чи, биохилма-хиллик инсон учун яна қандай тухфалар ато этади:

1. Ҳаво ва сувни тозаловчи, турли хил чиқиндиларни зарарсизлантирувчи.
2. Озиқ-овқат маҳсулотлари, ёқилғи, кийим-бош ва қурилиш материаллари.

3. Иқлимни тартибга солувчи, барқарорлаштирувчи, соя-салқин жой.

4. Сув тошқинлари, шамол кучини тартибга солувчи, иссиқ-совуқдан асровчи қалқон.

5. Дори-дармон, яшаш воситаси.

6. Озиқ моддалар айланишини ташкил этувчи, тупроққа озиқа берувчи ягона табиий манба.

7. Маданий ва эстетик завқ.

Хуллас, ҳайвонот оламининг аҳамиятининг бебаҳо эканлигига тўхталиб шундай хулоса қиламиз: Шундай экан, филлар, йўлбарслар, каркидонлар, пандалар, китлар, турли-туман қушлар йўқолиб бораётгани, ўрмонлар, ботқоқликлар, маржон қоялари ва бошқа кўплаб сон-саноксиз экотизмларнинг нураб, таназзулга юз тутиб, йўқолиб бораётганлиги ҳар бир инсонни сергаклантирмоғи лозим. Чўл султони - фил 40 минг, ўрмон шохи-йўлбарс ер юзида 4-6 минг дона атрофида қолганлиги бизларни огоҳликка даъват этади.

Агарда, Она-табиат ўсимлик ва ҳайвонот кашф этмаганда эди, ер юзидаги барча биноларни дорихоналарга айлантирганимизда ҳам инсониятнинг дори-дармонга бўлган эҳтиёжларини қондира олмаган бўлар эдик. Демак, она-табиатни ўсимлик ва ҳайвонларсиз тасаввур этиш мумкин эмас.

МУҲОКАМА.

Инсоннинг ўсимлик ва ҳайвонот оламига таъсирини иккига бўлиб ўрганамиз: 1) ижобий; 2) салбий.

Ижобий таъсири қуйидагилардан иборат;

1. Ўсимлик ва ҳайвонларни авайлаб-асраш.

2. Йўқолиб бораётган турларни кўпайтириш.

3. Ўрмонларни тиклаш, кўкаламзорлаштириш.

4. Ўсимлик ва ҳайвонларни маданийлаштириш (хонакилаштириш), серҳосил нав ва зотларни яратиш.

5. Ўсимлик ва ҳайвонлардан оқилона фойдаланиш истеъмол ўрнини қоплаш чора-тадбирларини ўз вақтида амалга ошириш ва ҳоказолар.

Салбий таъсири қуйидагилардан иборат:

Инсоннинг ўсимликлар ва ҳайвонот оламига салбий таъсири ҳам иккига бўлинади: 1) бевосита; 2) билвосита.

Инсоннинг хўжалик фаолияти билан боғлиқ бўлган билвосита таъсирларга *антропоген омиллар* дейилади. Инсон антропоген омиллари таъсири оқибатида тирик мавжудотларга бевосита таъсир этиб ёки уларнинг яшаш шароитини ўзгартириб, кенг тарқалишига ёки қирилиб кетишига сабабчи бўлиши мумкин.

Инсоннинг бевосита яшаш зарурати нуқтаи-назаридан табиатга тўғридан-тўғри кўрсатадиган таъсирга *антропик таъсирлар* дейилади. Булар куйидагилардан иборат:

а) бевосита яшаш эҳтиёжларини қондириш учун экин экиш, ов қилиш, балиқ ушлаш, ўтин, қурилиш ёки бошқа мақсадлар учун ўрмонларни кесиш, ўт ўриш, канал ва ариқлар қазилар. Сув омборлар қуриш, янги ерлар очиш ва ҳоказолар;

б) ўсимлик ва ҳайвонларни маданийлаштириш;

в) серҳосил, сермахсул ўсимлик навлари ва ҳайвон зотларини яратиш;

г) бошқа табиий минтақаларда серҳосил, сермахсул нав ва зотларни табиий ареаллардан кўчириб келиш ва адаптация вилиш.

Бир тоифа инсонлар шахсий манфаат ёки ишқибозлик нуқтаи назаридан ҳам чиройи, териси, ширин гўшти, кимматбаҳо суяги, ёқимли хониши, сержило патлари учун овлаган бўлсалар, яна бир тоифа жохил ва разил одамлар уларни азоблаб завқланиш учун қийноқларга солган ва ўлдирганлар.

Ўрмонлардан пала-партиш фойдаланиш куйидаги салбий оқибатларга сабаб бўлади:

1. Тупроқнинг сув ва шамол эрозияси тезлашади.

2. Дарё ва кўлларнинг сув сатҳи кескин камайиб булоқларнинг “кўзи” юмилади.

3. Водийларда йиллик довуллар сони кескин ошади.

4. Чўл ҳудудларда чўл ўрмонларининг кесилиши оқибатида шамол ва бўронлар таъсиридан унумдор тупроқлар қум остида қолиб қум кўчиш хавфи кескин ошди.

5. Ўрмонлар бузилиши, пайҳон қилиниши билан унда (дарахтларда) яшовчи ҳайвонот олами, айниқса, паррандалар деярли ўз ҳудудларини тарк этиб кўплари нобуд бўлмоқда.

Кучли ёгингарчиликлардан кейин йиғилган сув тўпламлари ҳимоясиз ерларда тупроқни ювиб жуда катта сув оқими селларни пайдо қилади. Бу каби сув тошқинлари ҳозирги кунга келиб Америка, Европа, Осиё қитъаси давлатларининг аксарияти учун одатий ҳолга айланиб қолди. Бунинг сабаби эса аниқ ва равшан. БМТ маълумотларига қараганда, бевосита антропоген омиллар туфайли ҳайвон ва ўсимлик турлари табиий суръатдагига нисбатан 50 -100 баробар тезроқ йўқолиб бормоқда, қарийиб 34 минг турдаги ўсимликлар ва 5200 турдаги ҳайвонлар, жумладан, паррандаларнинг саккиздан бир қисми, океандаги рифларнинг ярмидан кўпроғи йўқолиб кетиш хавфи остида турибди (2000 й.).

Биласизми?

Бир гектар ўрмон 16-18 млн/м³ ҳавони тозалаб, шунга мос равишда CO₂ ни ютиб чиқаради”. Шу сабабли ҳам ўрмонлар ҳавоси шаҳар ҳавосидан 200-250 баробар тоза ҳисобланади. Бир дона лайнер ҳавода ўртача 8-8,5 соат давомида ҳаракатланса 50-75 тонначага кислород истеъмол қилади. Шунча кислородни 8-8,5 соатда ишлаб чиқишни 25-50 минг гектарли ўрмон уддалайди, ёки 1 гектар ўрмон 150-200 минг аҳоли яшайдиган ўртача бир шаҳар ҳавосини тозалаб туриш имкониятига эга. |

Ўсимликлар дунёси инсон учун шифобахш хусусиятга эга булиб, ўртача бир гектардаги кенг баргли ўрмонлар 4 -5 кг, нина баргли ўрмонлар 7 -8 кг шифобахш моддалар ажратиб ўрмон ва атроф-муҳит ҳавосидаги инсон учун зарарли микроорганизмларни зарарсизлантирса, ўрмон дарахтлари ва япроқлари эса ҳаводаги ифлос чиқинди газлар, чанг заррачаларини ўзида ушлаб қолади. Ўсимликларнинг инсон учун яна бир муҳим хусусияти - фитонцидлар ишлаб чиқарувчи ҳисобланиб, бу каби моддалар касаллик қўзғатувчи бактерияларни йўқ қилиб, ҳавонинг мусаффо бўлишини таъминласа, яна бир турлари инсоннинг асаб, юрак, меъда-ичак аъзоларига малҳам бўлувчи моддалар ишлаб чиқаради. Олма, терак фитонцидлари грип вирусларини, карам, саримсоқдан чиққан шифобахш моддалар эса сил касаллиги тарқатувчи микробларга қирон келтиради.

Ҳозирги даврга келиб, илмий тиббиётда ишлатилаётган дори-дармонларнинг деярли ярми ўсимлик ва ҳайвонлардан олинмоқда. Биргина минтақамизга хос бўлган жийда, чилон жийда, дўлона, ёнғоқ бодом, чаканда арча, анзур пиёзи, зира, ипор, равоч, харрон ва яна кўплаб доривор ўсимликлар турли хил антропоген таъсирлардан камайиб бораётган бўлса, яна бир қатор мўмай пул илинжисида юрган, тиббиёт мактаби яқинидан ўтмаган сохта шифокор ёки тадбиркорлар табиат ато этган доривор ўсимликларни йўқ қилмоқда. Саноат, транспорт, шаҳарлар чиқиндилари зарарли таъсиридан ўсимликлар ва ҳайвонот оламининг тикланиш қобилияти йўқолиб бормоқда ёки атроф-муҳитнинг ўта ифлосланганлиги сабабли уларни тозалашга улгурмаяпти. Чунки уларнинг ўзи кислотали ёмғирлар, смоғлар таъсиридан кучли зарарланмоқда ёки болта дамига тушиб инграмоқда, танасидан жудо бўлмоқда, кичкинагина экосистема борлигини йўқотмоқда. Бироқ, шуниси ачинарлики, ҳар бир ўсимлик ўзига хос хусусиятга эга эканлигини яхши ўрганмаган “сохта табиб”лар мушугини ҳеч ким пишт демаяпти. Натижада касалликка тўғри келмайдиган доривор ўсимликларни истеъмол қилиш ҳам бошқа хил

муаммоларни келтириб чиқариши табиийдир. Шу ўринда илонни захарли деб дуч келган жойда ўлдиришга ҳаракат қиламиз, лекин унинг фойдали томонлари ҳақида ўйлаб кўряпсизми? Унинг захари, гўшти билан қанчадан қанча касалликларни даволаямиз. Иккинчидан қайсиси захарли-ю қайсиси захарсиз эканлигини яхши билмаймиз-ку. Ер юзидан 2500 тур илонлар мавжуд бўлиб, уларнинг ундан бир қисмигина захарлидир. Афсуски битта захарлиси учун 9 та захарсизи ҳам қириб ташланмоқда. Тахминий ҳисобларга кўра, илонларнинг деярли ярим тури кўриниши ёқимсиз бўлганлиги ёки билиб билмай, у захарли, чакса ўлдиради деган тушунчалар билан ўйламай нетмай имкони бўлса ўлдириб қўя қоламиз. Илонлар камайган жойларда эса сичқонлар кўпайиб кетади. Аксарият, маҳаллий паррандалар эрта баҳорда ёзда ҳашаротларни қириб фойда келтирса, кузга бориб, боғдаги меваларни истеъмол қилгани учун зарарли паррандага айланиб баъзи ҳолларда палахмоннинг тошига дучор бўладилар.

Биологик рангбаранглик жамиятнинг иқтисодий-ижтимоий, экологик ва маданий, эстетик эҳтиёжларини қондиришнинг улкан манбаи ҳисобланиб, усиз жамият барқарор ривожлана олмайди. Аксарият ҳолатларда, биоранг-баранглик атамаси остида ўсимликлар, ҳайвонлар ва микроорганизмларнинг ғоят кенг турлари англашилади. XX аср охирига келиб, БМТ маълумотларига кўра, биорангбарангликнинг 1,75 миллиондан ортиқ турлари аниқланган бўлиб, уларнинг аксарияти ҳашаротлардир. Тахмин қилинаётган турлар сони 3-100 миллион атрофида бўлиб, олимлар ҳозирча 13 миллион тур бор, деб ҳисобламоқдалар. Ўсимлик турларига нисбатан ҳайвон турлари деярли тўрт баробар кўп бўлиб, улар икки миллион атрофида, жумладан, умуртқалилар: 36000 атрофида, уларнинг ярмидан кўпроғи балиқлар, қолган 0,1% и сут эмизувчилар, 9,0% га яқини малюскалар, 75-76% ини эса ҳашаротлар ташкил

этади. Қуруқликда яшовчи жониворлар умумий ҳайвонлар турининг 90-93% ига тенг бўлиб, қолган 7-10% и сувда яшовчи жониворларга тўғри келади.

Биласизми

Сўнгги ярим асрда балиқ тутиш беш баробар ошди. Жаҳон океанидаги балиқчилик билан шуғулланувчи хўжаликларнинг 70% и батамом ишдан чиққан ёки улардан ҳаддан ташқари кўп фойдаланилмоқда. Ўсимлик ва ҳайвон турлари табиий жараёнга нисбатан 50-100 баробар тезроқ йўқолиб бормоқда.

Табиатшуносларнинг гувоҳлик беришларича, сўнгги бир асрда, ҳар йили ҳайвонларнинг ўртача бир тури йўқ бўлиб кетганлиги эътироф этилмоқда. Ер юзидан умуртқасизлар жуда кенг тарқалган бўлиб, умумий биомассанинг 95% ини ташкил этади.

ХУЛОСА (Conclusion)

Бизнинг маданий тафаккуримиз ўзимизнинг биологик муҳитимизга чуқур сингиб кетган ўсимликлар ва ҳайвонлар бизнинг оламимиз тимсоллари ҳисобланади. Улар байроқларда, ҳайкалларда ва бошқа рамзларда ўз аксларини топганлар. Инсон ўзини улар ёрдамида тасаввур этади. Ўрмонлар салмоғининг камайиши билан, табиатда азот баланси бузилмоқда, ҳавода кислород камаймоқда, озон қатлами муаммоси тез-тез тилга олинмоқда. Инсонда янгидан-янги касаллик турлари купаймоқда, энг ачинарлиси, ўпка, жигар саратон касаллиги сўнгги 10 йилликларда кескин ортмоқда.

Мутахассислар гувоҳлик беришларича, сайёрамизнинг қайси ҳудудларида ўрмонлардан режасиз, пала-партиш фойдаланилган бўлса, ўша жойларда дарё сувларининг режими кескин ўзгарган, кўл сувлари саёзлашиб, ҳатто қуриб қолишига сабаб бўлган, тез-тез хавфли сув тошқинлари ва селлар кузатилган.

Сайёрамизда аҳолининг кескин кўпайиши, фан-техника тараққиёти, қишлоқ хўжалигида янгидан-янги ерларнинг ўзлаштирилиши, шаҳар ва шаҳарлар сатҳининг кенгайиши, саноат иншоотлари сонининг ортиб бориши билан, авваламбор, ёввойи ўсимликлар бутунлай йўқ қилиниб, уларнинг ўрнини маданий ўсимликлар, уй-жой, саноат иншоотлари эгалламоқда, ҳайвонот олами нобуд бўлмоқда.

Қишлоқ хўжалигида янгидан-янги кимёвий пестицидларнинг қўлланилиши билан айни ҳудудга хос бўлган маҳаллий парранда ва ҳайвонларнинг кескин камайиб кетиши ёки нобуд бўлишига сабаб бўлмоқда. Хулоса қиладиган бўлсак, инсониятнинг олдида долзарб масала кўндаланг турибди – охири ҳалокатли тугаши мумкин бўлган бир қанча табиий офатларга ечим топиш масаласи турибди.

Фойдаланилган адабиётлар (REFERENCES)

1. Каримов И.А "Ўзбекистан ХХІ аср бўсағасида хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари". "Ўзбекистон" 1997 йил.
2. Барқарор инсоният тараққиёти инсон ҳуқуқлари интеграцияси – БМТ, Нью-Йорк, 2000.
3. БМТнинг миллий маърузаси, Тошкент., 2003.
4. Демографический ежегодник Узбекистана – Ташкент., 2004.
5. Зокиров Х. Х., Қўлдошева Ш. А. Табиатни муҳофаза қилиш ва ундан оқилона фойдаланиш: Дарслик. – Янги Нашр., 2011.
6. Зокиров Х.Х. Табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш. Дарслик. Сурхон Нашр-2020.